

ПОЛОЖАЈ ОСИГУРАВАЈУЋЕГ ЗАВОДА У КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ

Могућност остваривања права оштећених лица у кривичном поступку директно од осигурача, односно могућност обухватања осигуравајућег завода кривичном пресудом

Природа и основ права оштећених лица овлашћених чланом 98. Законика о кривичном поступку на постављање имовинскоправног захтева нису спорни.

Код неких врста осигурања штетних догађаја постоји законом дата могућност остваривања ових права у *парничном поступку* како према штетнику тако и директно према осигуравајућем заводу. (Такав је случај, напр. према чл. 3 ст. 1 и чл. 18. Закона о обавезном осигурању у саобраћају — Сл. лист СФРЈ, бр. 15/65 и бр. 7/67). Овакво право постављања тзв. директног захтева односно директне тужбе може да има и уговорно порекло. Познавала су га, напр. Општа правила за осигурање имовине бивше Југословенске заједнице осигурања, а предвиђају га и истоврсна правила осигуравајућих завода насталих на основу Основног закона о осигурању и осигуравајућим организацијама из 1967. године („Службени лист СФРЈ” бр. 7/67). Стога би се могло рећи да могућност остваривања права оштећених лица директно од осигурача постоји код многих врста осигурања, *када се ова права остварују у парничном поступку.*

У пракси кривичног судовања поставља се у последње време питање могу ли се, у наведеним случајевима, кривичном пресудом обавезивати директног захтева, односно директне тужбе може да има и уговорно поном 98. Закона о кривичном поступку на постављање имовинско-правног захтева, *уколико је таквим осигурањем покривена грађанско-правна одговорност окривљеног*, као што је то редовно случај код штета насталих употребом моторног возила, према Закону о обавезном осигурању у саобраћају.

Многи нижестепени судови су позитивно одговарали на ово питање због чега су пред вишим судовима настале даље дилеме око тога може ли или не осигуравајући завод да побија пресуду којом је, без његовог учешћа одлучено о једној његовој обавези односно да ли одредбе ЗКП-а допуштају или не могућност да осигуравајући завод учествује у кривичном поступку.

Због овакве новонастале праксе и великих разлика у ставовима суда, Врховни суд Србије је маја 1968. године сазвао седницу кривичног

судског одељења и покушао да уједначи судску праксу по наведеним питањима. За седницу је био припремљен реферат ⁽¹⁾ који је једним делом представљао информацију о овим новим тенденцијама у судској пракси, о бројности и неаргументованости решења која су одударала од раније судске праксе као и мишљења о оправданости и целисходности промене положаја осигуравајућег завода у кривичном поступку. У реферату је изнет став, боље речено тумачење одредаба ЗКП-а, у том смислу да оне, и такве какве су сада, допуштају разрешавање искрслих проблема учешћа осигуравајућег завода у поступку и његовог директног обвезивања кривичним одлукама, а по основу његове грађанско-правне обавезе на накнаду штете из уговора о осигурању.

Референти, наиме, сматрају да осигуравајући завод може учествовати и у кривичном поступку на исти начин као у парничном (напр. у улози споредног умешача), јер, по њиховом мишљењу, члан 97. ст. 1. ЗКП-а значи не само да се у кривичном поступку може расправљати о имовинско-правном захтеву оштећених лица, него и да се на део кривичног поступка који се односи на имовинско-правни захтев могу примењивати одредбе Законика о парничном поступку, уколико тиме не би дошле до знатног одуговлачења кривичног поступка. Реферат оцењује да би, још по једном основу, такође без промена позитивних прописа „примен(ом) аналогije (која) у кривичном поступку није принципијелно искључена“ осигуравајући завод могао учествовати у кривичном поступку, и то на начин на који учествују правна лица „која стоје иза окривљеног“ из чланова 463—469. Законика о кривичном поступку (случајеви у којима долази у обзир одузимање имовинске користи од радне или друге организације). Референти такође сматрају да позитивноправне одредбе Законика о кривичном поступку не искључују „ни могућност да се одштетни захтев постави не само према оптуженом већ и према осигуравајућем заводу као оном правном лицу које — на основу уговора о осигурању — по правним правилима грађанског права одговара за штету коју је кривичним делом учинио оптужени“, те да кривичном пресудом може бити обухваћен осигуравајући завод. За свој став налазе потврду у члану 102. ст. 2. ЗКП-а, „према коме ће — у случају осуђујуће пресуде — суд... оштећеном досудити имовинско-правни захтев...“. Наиме, последња формулација обухвата само два момента: а) осуђујућу пресуду и б) досуђивање или делимично досуђивање имовинско-правног захтева односно упућивање на парницу. Другим речима, ништа се не спомиње у вези са тим *ко ће бити обавезан на накнаду штете* (подвукла М. В.) поводом постављеног имовинско-правног захтева...“

Са оваким ставовима реферата није се сложила већина учесника седнице ⁽²⁾ а ни остали републички судови који су, поводом реферата,

(1) Реферат под насловом „*Како поступити у случају када постоји очигледна извесност да ће се пресудом суда расправљати и о правима лица која нису учесници у поступку...*“ припремили су стручни сарадници кривичног одељења Врховног суда Србије.

(2) Кривично одељење Врховног суда Србије је по наведеним питањима заузело следеће ставове:

„1. У кривичном поступку осигуравајући завод не може бити обавезан на накнаду штете ни самостално, нити солидарно са оптуженим без обзира на обим обавеза ОЗ-а према

изнели своје мишљење о могућности учешћа осигуравајућих завода у кривичном поступку и обухватања њихове грађанске одговорности кривичном одлуком (3), и који су на Саветовању представника кривичних одељења републичких врховних суда и судија кривичног одељења Врховног суда Југославије, одржаног 26. и 27. XII 1968., остали једногласно при ставу кривичног одељења Врховног суда Србије (4).

Сматрамо да је оцена Врховног суда Словеније, да су ови ставови референата неприхватљиви, сасвим на месту. Тумачење да се у кривичном поступку, у делу који се односи на имовинско-правни захтев, примењују одредбе парничног поступка противи се самој природи кривичног поступка и главне ствари која се у њему расправља. Не могу се у кривични поступак преносити решења једног другог поступка, сем у случају постојања изричитих одредби ЗКП-а у том смислу (5). Сва одступања и преносења решења из парничног поступка у овај део кривичног поступка морала би, такође, бити изричито предвиђена и, с обзиром на његову природу, рестриктивно тумачена. Исто тако је неприхватљиво и тумачење да се кривичном пресудом, према члану 102. ст. 2, на накнаду штете могу обавезивати не само окривљени него и трећа лица, јер је такво тумачење члана 102. буквално. Оно игнорише његов правни смисао који се добија када се узму у обзир диспозиције садржане у осталим члановима главе X ЗКП-а, а нарочито члана 101. ст. 1 и члана 105. ст. 2, односно чланова

оптуженом, као свом осигурањак, већ се на накнаду штете (уколико је штету било могуће утврдити у смислу чл. 97. ст. 1. ЗКП) може обавезати једино оптужени. Самим тим, одлуке суда о обезбјавању ОЗ-а на накнаду штете су противзаконите и, као такве, не могу опстати; 2. ОЗ има право жалбе на пресуду суда, којом је он (неправилно) обавезан на накнаду имовинско-правног потраживања; 3. Жалба ОЗ-а у корист окривљеног у односу на одлуку о имовинско-правном захтеву *недозвољена је у случају када је само окривљени обавезан на накнаду прузроковане штете*. Ови ставови Врховног суда Србије објавише се у Билтену Врховног суда Србије, бр. 13/68, који је у штампи". (У Билтену Врховног суда Србије бр. 13/68 објављен је само закључак под бројем 1. — примедба М. В.).

(3) Републички врховни судови су се сложили са цитираним ставовима кривичног одељења Врховног суда Србије. Врховни суд Словеније сматра да су ставови референата неприхватљиви *de lege lata* и напомиње да је дотадашња словеначка пракса у складу са закључцима кривичног одељења Врховног суда Србије од 30. V 1968. Врховни суд републике Хрватске сматра да су, *de lege lata*, исправни једино ставови крив. одељења Врховног суда Србије а да би „*требао одговарајуће законске одредбе мијењати* (подвукла М. В.) и омогућити шире учествовање свих заинтересованих у кривичном поступку“.

(4) На саветовању одржаном 26. и 27. XII 1968. у Врховном суду Југославије, по питању учествовања осигуравајућег завода на страни окривљеног у кривичном поступку, донесен је следећи закључак под бројем X:

„У кривичном поступку имовинско-правни захтев може се поставити само према окривљеном. Захтев према другој особи оштећени може остваривати само у парници (чл. 108. ЗКП). Због тога осигуравајући завод не може да буде процесни субјект у кривичном поступку који се води против окривљеног који је осигуран од одговорности за штету напосену трећим особама (напр. код саобраћајних деликата) нити се осигуравајући завод у кривичном поступку може обавезивати на накнаду штете“. (Преглед праксе Врховног суда Хрватске, кривична грана судавања, Загреб, 1968).

(5) Такав је напр. случај у члановима 106. и 108. ЗКП-а, којима се дозвољава одређивање привремених мера обезбеђења у кривичном поступку по одредбама (правним правилима) извршеног поступка.

108 и 330 ЗКП-а. Када се све ове одредбе имају у виду јасно је да се у кривичном поступку имовинско-правни захтев може постављати само према окривљеном лицу, као субјекту тог поступка, а не према онима који иза њега стоје на основу разних уговора, па ни на основу уговора о осигурању за који је извесно да обвезује ОЗ на исплату накнаде на коју је окривљени осуђен у смислу примене одредби главе X ЗКП-а. За другачији став не може бити довољно оправдања само у жељи да се један нов проблем реши на начин погоднији од оног који садрже позитивни прописи. Никако се не би могло прихватити становиште да се потреба заштите легитимних интереса осигуравајућих завода (која постоји у случајевима у којима окривљени нема имовинског интереса да се супротставља постављању имовинско-правних захтева који су претерано високи или неосновани) решава некоректним тумачењем законских одредби. Ма колико оправдано ми били незадовољни законским разрешењима појединих друштвених потреба и односа, очигледно је да закон треба да има превагу над разним тезама и кад оне адекватније и модерније решавају суштину проблема, поготову када је закон јасан и логичан као што је то овде случај. Сматрамо да је јасно да у оквиру кривичног процесног законодавства, за сада, нема могућности заштите интереса осигуравајућих завода у случајевима када је грађанско-правна одговорност покривена осигурањем, и да је нужна измена прописа у том смислу. При томе треба размотрити на који би се начин ова заштита могла постићи без штете по вођење кривичног поступка са једне стране, и уз адекватно задовољење интереса осигуравајућих завода, са друге.

Следствено томе, када се разматра проблем положаја осигуравајућег завода у кривичном поступку, и предлаже његово учешће у овом, треба имати на уму неколико момената. Најпре, ту долази подвлачење неопходности да се узимају у обзир легитимни интереси осигуравајућих завода када се разматрају имовинско-правни захтеви оштећених лица према окривљеним лицима — осигураницима. Ово стога што се, *постојањем могућности* да се о имовинско-правном захтеву одлучи у кривичном поступку, пресуда у том случају практично односи на осигуравајући завод који покрива грађанскоправну одговорност окривљених лица, а за осигуравајући завод не постоји никаква могућност да у поступку (а практично ни после) оспори основаност или висину имовинскоправног захтева. (То, по садашњим позитивним прописима може да чини само окривљени, који је, међутим, због постојања осигурања, незаинтересован у том смислу.) И стога, што се тиче дефинитивног сношења штете, *нема по завод никакве практичне разлике* било да се осуда на плаћање накнаде односи само на окривљеног чије је грађанско-правна одговорност покривена осигурањем (јер ће се он у том случају „регресирати“ од ОЗ-а) или да се пресудом директно обавезују осигуравајући завод односно осигуравајући завод и окривљени солидарно, као што је то био случај по новим тенденцијама судске праксе. Из овога јасно произлази да су интереси осигуравајућег завода угрожени не само када су обавезивани кривичном одлуком, него

и онда када је одлуком формално обухваћен само окривљени ⁽⁶⁾ али, због постојања осигурања, стварно је то осигуравајући завод, јер се ради о осуди на накнаду штете коју је он обавезан да покрије. Отуда није никакво решење изнетог проблема одржавање статуса quo у пракси и законодавству а у смислу ставова кривичног одељења Врховног суда Србије. У неадекватности и неодрживости оваквог стања и лежи објашњење нове тенденције судске праксе. То су били разлози који су је навели и на формално обухваћање осигурача одлуком о имовинско-правном захтеву и на постављање питања могућности и начина његовог супротстављања таквим одлукама ⁽⁷⁾, што је, у ствари, представљало покушај измене положаја осигурача у кривичном поступку *via facti*.

Врховни суд Србије је у праву када је у својим ставовима лучио решења судске праксе заснована на закону од покушаја да се противзаконито удовољи потребама заштите легитимних интереса осигуравајућих завода. Законито је поступљено само у пресудама у којима је окривљени, који је као субјект обухваћен кривичним поступком, осуђен на накнаду штете причињену кривичним делом. Поступљено је у складу са законом (*durā lex sed lex*), јер окривљени је испитан о околностима важним за одлуку суда о имовинско-правном захтеву и има право жалбе и на тај део одлуке. Суд (боље речено позитивни прописи, јер је ту пропуст) је потпуно апстраховао чињеницу постојања осигурања штетног догађаја. Ова чињеница да је добро позната у суду и другим учесницима поступка, нпр. када се ради о догађајима обухваћеним обавезним осигурањем, као што су и свима познате последице немогућности узимања ове чињенице у обзир приликом досуђивања имовинско-правног захтева. Резултат свега овога је да се у једном адхезионом делу кривичног поступка дефинитивно одлучује у ствари о грађанско-правној обавези осигуравајућег завода на накнаду штете покривене осигурањем, и да се овом не даје никаква могућност да у оправданим случајевима оспорава његову основаност и висину. Окривљени, пак, чија је грађанско-правна одговорност покривена осигурањем и на кога осуда формално илаци, не само да није заинтересован да побија имовинско-правни захтев него може настојати да допринесе његовом неоснованом добијању, ако би, уз помоћ оштећеног, за узврат могао да ублажи своју кривичну одговорност.

(6) Ово се лепо види из неуспелих покушаја осигуравајућих завода да се, и у тим случајевима, жале, како је то видљиво из примера који наводимо: „Против пресуде окружног суда у односу на одлуку о имовинско-правном захтеву, изјавно је жалбу осигуравајући завод који је навео да је заинтересован за расправљање имовинско-правног захтева за који сматра да је решен на штету оптуженог чиме би и завод био повођен...“ (Подвукла М. В.). (Извод из одлуке Врховног суда Србије, Кж 171/67, Билтен бр. 11/67).

(7) Пошто већина судова не прихвата жалбу осигуравајућег завода када је пресудом досуђен имовинско-правни захтев према окривљеном па нема погрешне примене права, осигуравајући заводи су покушали да своје интересе обезбеде обезивањем осигураника, кроз правила осигурања и клаузуле у полисама, да пристају на браниоце у кривичном поступку које им осигуравајући завод одреди. Савезни јавни тужилац је пред Уставним судом покренуо питање уставности и законитости овакве одредбе у правилима осигурања па су осигуравајући заводи одустали од овог начина заштите својих интереса („Борба“ од 4. V 1966. године).

Када се о праву оштећеног на накнаду штете, нанете извршењем кривичног дела, расправља у парничном поступку, осигуравајући завод има сасвим друкчији положај. Према правилима осигурања односно клаузулама у полиси о вођењу спора, и по одредбама Закона о парничном поступку, он има могућности да у поступку учествује и утиче на доношење одлуке. (8) Стога је разумљиво што су неки кривични судови сматрали правичним и нужним, ако не и логичним и законитим, тумачење одредби ЗКП-а (9) у том смислу да се институт споредног умешача може пренети из парничног у кривични поступак и да се, тако, истовеган захтев расправља под једнаким условима и на исти начин. Оправдање за овакав став имали су у томе што би, иначе, одлука о усвајању односно неусвајања захтева за накнаду штете, настала кривичним делом, и његова висина, у истоветним ситуацијама, могла да зависи само од тога да ли је о њој одлучивано у парници (где се осигуравајући завод може супротставити основаности и висини захтева) или у кривичном поступку где окривљени нема интереса а осигуравајући завод могућности да се брани од неоправданих и претерано високих захтева оштећених лица.

Други моменат о коме се мора водити рачуна, када се разматра измена положаја осигуравајућег завода у кривичном поступку, је у томе што би неки начини, адекватни за заштиту интереса осигуравајућих завода, могли врло негативно да утичу на суштину и ток решавања главне ствари у кривичном поступку, па би тако били неспојиви са његовом природом и значењем. Начини учешћа осигуравајућих завода у овом поступку пренети из парничног поступка неминовно носе собом опасност претварања кривичног суда у грађански суд и могућност одуговлачења доношења кривичне одлуке који би, с обзиром на природу захтева, био чест у овом поступку. (10) А немогућно је, са друге стране, да се унапред, тј. у моменту одлуке кривичног суда да о имовинско-правном захтеву расправља, зна какав ће бити његов ток у смислу примене става 1 члана 97. ЗКП-а.

У страном законодавству и судској пракси постоје разни начини решења изнетог проблема. Навешћемо нека од њих за која сматрамо да нас могу интересовати и инспирисати.

Постоје законодавства која прихватају пуно учешће грађанско-правно одговорне странке у кривичном поступку. Такво решење познаје нпр.

(8) Осигуравајући заводи то чине у пракси на више начина. Они најчешће ступају у парницу као споредни умешачи или из реда чланова свог колектива одређују осигураннику заступника. Ређе ступају у парницу као странка односно ограничавају се на давање осигураннику упутстава о томе како да он сам води спор.

(9) Неки судови су видели могућност решења проблема у директном обвезивању осигуравајућих завода (самих или солидарно са окривљеним) уз допуштање осигуравајућим заводима да се користе правним лековима, што, опет, републички судови нису усвајали. (КЖ 171/67, Билетн Врховног суда Србије, бр. 11/67).

(10) И у оквиру изричитих одредби ЗКП-а, у члану 447, напр. изражено је мислење законодавца да је одлучивање о имовинско-правном захтеву у парничном поступку позданије него у кривичном поступку у коме је то акцесорни део поступка. Према овом члану кривични суд не може досудити имовинско-правни захтев према малолетнику коме није изречена казна, иако је оглашен кривим. Суд може само оштећена лица упутити на парницу ради остваривања имовинско-правног захтева према овом малолетнику.

италијанско право. Слично решење — омогућавање ширег учествовања свих заинтересованих у кривичном поступку — предлаже, видели смо, један републички суд.

Ово решење у пракси нужно доводи до преокупираности кривичних судова расправљањем карактеристичним за парницу, што најбоље показује италијански пример често критикован и од стране теоретичара и од стране људи из праксе.

Француско право има специфично решење којим се штите интереси осигурача који покрива грађанско-правну одговорност окривљеног. Оно је негде на средини између законодавства која прихватају учешће грађанско-правно одговорне странке у кривичном поступку и оних која то учешће не познају, какав је, *de lege lata*, случај код нас. По њему, кадгод осигурач покрива грађанско-правну одговорност окривљеног, може се, на основу клаузуле о вођењу спора, преко свог адвоката супротстављати имовинско правном захтеву упереном против окривљеног и улагати правне лекове на одлуке, ако тиме не може да изазове погоршање положаја окривљеног што се тиче његове кривичне одговорности. Уговорна клаузула којом осигураник препушта осигурачу кривичну одбрану, такође не обавезује осигураника преко напред наведених граница, пошто судска пракса и теорија сматрају да је супротна јавном поретку и да је, као таква, неприменљива клаузулом забрањена санкција губитка права из осигурања.

Сматрамо да је ово решење погодније од претходног. Оно нема основну напред изнету негативну страну италијанског решења а, са друге стране, у довољној мери штити интересе осигурача. У пракси, око питања када се акцијама осигурача ризикује могућност погоршања положаја осигураника што се тиче његове кривичне одговорности, нема великих потешкоћа. Дилеме се јављају када се постави питање основа исгупања осигурача. Због традиционализма, као битне црте француског права, сматра се да се овде ради о мандату којим је осигураник препустио осигурачу вођење спора и да је између осигураника и осигурача у том случају закључен један мешовити уговор: уговор о осигурању и мандату. Ово стога што се, по овом праву, увек настоји да се заступање сведе у оквире мандата уместо да се прихвати да се овлашћење за заступање може дати и многим другим уговорима, па тако и уговором о осигурању, а не само уговором о мандату.

Следствено свему напред изнетом, сматрамо да је неопходно мењати позитивне прописе и дати, и у нашем праву, могућност осигуравајућим заводима да оспоравају основаност односно висину имовинско-правних захтева које оштећена лица постављају према окривљеним лицима чија је грађанско-правна одговорност покривена осигурањем. Ове нам се измене чине неопходним и у смислу примене уставног начела којим је прокламовано да свако лице, о чијим се правима и обавезама расправља у било ком поступку, има право учешћа у том поступку. Примењено на конкретан случај то би значило да би, у мери у којој се осудом окривљеног на плаћање накнаде штете проузроковане кривичним делом оштећеном лицу одлучује, у ствари, о обавези осигуравајућег завода који ову накнаду

дефинитивно сноси, осигуравајући завод морао имати могућност да се заштити од досуђивања у *кривичном поступку* неоснованих и претерано високих имовинско-правних захтева.

Што се тиче најприхватљивијег решења по интересе како осигуравајућег завода тако и вођење кривичног поступка „којим се и сада оправдано могу ставити примедбе на спорост”, (11) сматрамо да би најмање штете нанело овом последњем решење којим би се давала могућност заступнику осигуравајућег завода да ставља приговор на одлуку кривичног суда да се упушта у расправу имовинско-правног захтева, после чега би кривични суд доносио одлуку о упућивању оштећених на парницу аутоматски, без оцењивања оправданости приговора, слично као код стављања приговора на издавање платног налога. Тиме би била очувана могућност да се, у јасним случајевима постојања одговорности окривљеног осигураника на накнаду сразмерну нанетој штети, још у кривичном поступку одлучи и о овој одговорности окривљеног и одреди висина накнаде коју ће, на крају крајева, дуговати осигуравајући завод по основу осигурања. (12) Осигуравајући завод, са друге стране, с обзиром на пословност и ефикасност која се од њега због природе његове делатности очекује, не би имао разлога да приговара, и противи се мериторном одлучивању у кривичном поступку, ако је постављени имовинско-правни захтев оштећеног лица основан и сразмеран штети, и да тиме изазове вођење једног другог поступка чије би трошкове имао он да сноси.

Овакво решење би имало предности и над остављањем статуса quo у ЗКП-у, уз тумачење да кривични суд није овлашћен на мериторно одлучивање о имовинско-правном захтеву кад је накнада штете покривена осигурањем (јер укида потпуно могућност да се у овом поступку одлучује о оваквим захтевима), и над решењима која се састоје у пуном учешћу осигуравајућег завода као субјекта у кривичном поступку, јер доводе до одуговлачења кривичног поступка, кривични суд претварају добрим делом у грађански и изазивају дисхармонију између дела поступка у коме се расправља кривична од оног у коме се расправља грађанска ствар.

Марија Радовановић—Вучковић

(11) Смила Соколовић, *Осврт на закључке са Сазјетовања представника кривичних одјела републичких врховних судова и судија кривичног одјела врховног суда Југославије*, (Правна мисао, Сарајево, бр. 506/1969, стр. 56).

(12) Постојала би, у судској пракси, још једна могућност разрешавања проблема. Она је мање адекватна од оне коју предлагемо, али, са друге стране, не захтева измену прописа. Састојала би се у тумачењу услова, под којима се може у кривичном поступку мериторно одлучивати о имовинско-правном захтеву, у том смислу да чињенице кривичног поступка не дају поуздан основ за овакву одлуку кадгод је у питању окривљени чија је одговорност покривена осигурањем. Разлози су, јасно је, у томе што у поступку, у коме осигуравајући завод није учесник, нема стварног опонента неоснованим и претераним захтевима оштећеног, пошто, услед постојања осигурања, окривљени није имовински заинтересован да им се супротстави.